

nazivaju, “kulturalno-literarnim izrazom obrambenog mehanizma” (str. 197). Činjenica je i da je takav demokratski i liberalan svijet, u kojem se nesumnjivo živi bolje nego prije, osvijestio ova mjesta spoticanja. Vodi li unapređivanje ljudskih ideja i društvenih sustava nužno u smjeru daljnjega liberalizma ili možda nekogega potpuno novoga sustava, nije moguće procijeniti. No, ono što sa sigurnošću možemo zaključiti nakon čitanja ove vrijedne knjige jest da bi povratak na staro bio civilizacijski korak unazad i kao takav suviše neprihvatljiv svima.

Andrej Ivan Nuredinović

Damir Zorić:

Silva rerum. Bilješke o ishodištima pučkih tradicija

Zagreb – Sarajevo: Synopsis – Sveučilište u Mostaru, 2020., 363 str.

Prikaz knjige *Silva rerum. Bilješke o ishodištima pučkih tradicija* etnologa i povjesničara Damira Zorića, objavljena 2020. godine u sunakladništvu sarajevsko-zagrebačkoga *Synopsisa* i Sveučilišta u Mostaru, ujedno je prilika za kratko prisjećanje na zajedničke mlađe dane, vrijeme kada smo i njezin autor i ja kročili prvim koracima u znanosti kao zaposlenici, dijeleći istu sobu na Odsjeku za etnologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu od 1986. do 1991. godine. Damir je nakon pet godina na fakultetu krenuo drugim životnim i poslovnim usmjerenjima – 1991. godine prvo kao diplomat, a od 2002. i gospodarstvenik, ali uvijek i ponovno vraćajući se svojemu prvotnom životnom pozivu – etnologiji. Kako to nerijetko biva, životne su se elipse nakon dva-tri desetljeća ponovno preklapile, možda upravo zbog sukladnih pogleda na znanost, dotično na etnologiju kao znanost, i nedvojbene strasti prema toj osobito lijepoj znanstvenoj disciplini. Ova Zorićeva knjiga to zorno ilustrira.

Ove retke predajem časopisu čiji je 1989. godine Zorić bio jedan od pokretača i urednika, a sada je član Međunarodnoga uredničkog odbora. Kako je u knjizi vidljivo, autor je svojim znanstvenim opredjeljenjem ostao vjeran osnovnim smjernicama koje je jezgrovito i jasno iskazao glavni pokretač te glavni i odgovorni urednik toga časopisa Vitomir Belaj u tekstu prvoga broja znakovitoga naslova – “Plaidoyer za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama”. U istom je broju rubriku “Studije” otvorio Radoslav Katičić člankom “‘Hoditi – roditi’”. Tragom tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti”, kojemu je u ovoj knjizi Zorić posvetio mnoge retke i promišljanja u

okviru jednoga poglavlja i dvaju potpoglavlja.

Prvi dio naslova *Silva rerum* mogao bi u prvi mah čitatelja asociirati na nabacane, neposložene teme, što nikako nije slučaj. Drugi je dio skromno nazvan bilješkama – *bilješke o ishodištima pučkih tradicija*. On bi mogao sugerirati da je riječ tek o informacijama, nizu bilježaka o raznorodnim temama na temelju kojih će tek kasnije netko drugi donositi znanstvene zaključke. No, riječ *bilješke* mirno u svijesti možemo zamijeniti riječju *studije*. Knjiga Damira Zorića artikulirana je u tri cjeline s ukupno jedanaest poglavlja i mnoštvom jasno definiranih potpoglavlja, tema različitih, pa i raznorodnih (u tom smislu ona jest *silva rerum*), ali koje sve povezuje, kako sam autor ističe, kulturnopovijesni pristup temama pučkih tradicija, njihovim protagonistima i/ili pisanju o njima. Valja spomenuti da su u ovu tvrdo ukoričenu knjigu od 363 stranice pretočeni prethodno objavljeni prilozi u časopisima posljednjih deset godina, djelomično prerađivani i dopunjavani, neki i znatno.

U “Uvodnoj bilješci” Zorić na nepokolebljivo izravan i uvjerljiv način na pet značenjem pregnantnih stranica obrazlaže svoj stav prema etnologiji kao znanosti kakvom se on bavi i želi baviti, te na tom tragu o poljuljanom identitetu hrvatske etnološke znanosti, naglom obrtanju istraživačke paradigme koje je krenulo koncem prošloga stoljeća – napuštanjem kulturnopovijesnoga usmjerenja. Tom se pitanju vraća u prvom poglavlju drugoga dijela knjige kad govori o filološko-mitološkom opusu Radoslava Katičića (smještajući ga u teorijsko-metodološke povijesne i suvremene tokove etnologije), ali i drugdje u knjizi. Tako će Zorić na više mjesta ustvrditi: “U klasičnoj europskoj pa tako i u hrvatskoj etnologiji, do prije nekoliko desetljeća, glavni predmet i vodeća tema zanimanja i bavljenja bila je tradicijska kultura, pučki običaji i predaje, etnička povijest (...) Umjesto povijesnog pristupa tradicijskoj kulturi, u kojem se na temelju studija pojedinačnih sastavnica u sintezi nastojalo doći do razumijevanja cjeline stare, ishodišne kulture naroda, danas je aktualan sociološki i sociokulturni (nazivan antropološkim) pristup pojedinim suvremenim društvenim fenomenima odnosno segmentima suvremene kulture dok istovremeno izostaje sinteza cjeline. To je, naime, područje odavno kao svoje uredila – sociologija. Pojednostavljeno, ali ne daleko od istine, moglo bi se reći kako se paradigma posve obrnula: danas se sadašnjost, tj. socijalni fenomeni puka i novostvorena običajnost (ne više nužno naroda odnosno etnosa i naroda u onom radićevskom smislu, nego građanstva ili pojedinih društvenih skupina), objašnjava uglavnom plitkom prošlošću, kulturnim i društvenim pa i političkim okvirima. Nekada se iz sadašnjosti kulture naroda (u smislu puka različita od gospode) – tzv. etnografski prezent – tumačila (etnička) prošlost i to uglavnom ona duboka. (...) Obrat nije samo u pristupu, nego u čitavu akademskom ambijentu. Stara je etnologija u sebi bila konzervativna, nova hoće biti progresivna. (...) Neke druge ustanove i autoriteti počeli su tu granu etnološke znanosti sve otvorenije proglašavati

zaostalom, nekorisnom, mrtvom. (...) Kako ustanove tako i znanstvenici, čak i oni s naobrazbom stečenom po starim kurikulumima, u svoje su nazive dodali i druge dodatne markacije pa se tako danas o etnologiji govori tek kao djelomičnom nazivu znanosti kojemu se neizostavno dodaje i (kulturno) antropološka demarkacija.”

U prvom poglavlju prve cjeline I. 1. “Povijest hrvatskoga bajoslovlja – nacrt povijesnog pregleda hrvatskih istraživanja stare slavenske vjere od XVIII. do XX. stoljeća” Zorić se prihvatio zahtjevnoga posla kako bi u razdoblje od dva stoljeća povijesno i predmetno smjestio Katičićeva filološko-mitološka istraživanja u kod nas gotovo nepostojeći, cjelovit pregled hrvatskih istraživanja stare slavenske vjere. Pritom je predstavio djelovanje Josipa Bedekovića, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Franje Račkoga, Natka Nodila, Nikole Gržetića, Marcela Kušara, Jana Peiskera, Ive Pilara, Franje Ledića, Tadije Smičiklase, Ferde Šišića, Vida Balenovića, Tome Maretića, Vatroslava Jagića i drugih. Prikaz je završio predstavljanjem velebnoga opusa Radoslava Katičića i njegovih filoloških rekonstrukcija svetih pjesama pretkršćanske starine, svetih tekstualnih predaja, obrednoga kazivanja mita u nadaleko poznatim Katičićevim filološko-mitološkim knjigama, tzv. petoknjižju, od *Božanskoga boja* 2008. do *Naše stare vjere* objavljene 2017. godine. Taj Zorićev pothvat na sedamdesetak stranica valjalo bi ocijeniti sjajnim udžbeničkim prikazom dvostoljetne povijesti hrvatskoga bajoslovlja, ali ujedno i korisnim pregledom povijesti rađanja etnologije kao znanosti, čime sam se i sama uvelike bavila. Isto tako, mogao bi se na neki način supostaviti uz knjigu “Zgodovina slovanske mitologije v XX. stoletju” (*Studia Mythologica Slavica*, Supplementum 16, 2021.) mladoga, prerano preminuloga ruskog autora Nikolaja Aleksandroviča Mihajlova, koji se u Institutu za slavistiku i balkanistiku usavršavao kod akademika Vladimira N. Toporova, uz V. V. Ivanova jednoga od utemeljitelja mitosemiotičke škole čiji je trag slijedio Radoslav Katičić, proširivši ga. Posebnu pažnju u poglavlju I. 2. “Nikola Andrić o hrvatskom narodnom pjesništvu” autor poklanja filologu i jezikoslovcu Nikoli Andriću (Vukovar, 1867. – Zagreb, 1942.), koji je dugi niz godina uređivao izdanja hrvatskih narodnih pjesama u okviru glasovite edicije Matice hrvatske (1896. – 1942.). Raščlanivši poznate Andrićeve jezične napore pri očuvanju identiteta i čistoće hrvatskoga jezika, Zorić se posebno posvetio nedovoljno poznatim Andrićevim folklorističkim prilozima koje struka nije uspjela ili nije htjela objektivno (pr)ocijeniti, nepristrano vrednovati. Na temelju znanstveno zasnovane argumentacije Zorić već i izazovnim naslovom završnoga potpoglavlja ovoga poglavlja – “Je li Andrićeva kritika Karadžića nacionalističko inačenje i pristrano tumačenje?” – čitatelju daje niječan odgovor. U trećem, posljednjem poglavlju prve cjeline I. 3. “Povijesna ishodišta jedne gangaške pjesme iz Lovreća” autor na pedesetak stranica na temelju teorije uzajmljivanja, migracijske teorije njemačkoga jezikoslovca Theodora Benfeya, vješto stvara prilično zapletenu zemljopisnu i povijesnu mrežu putovanja motiva s hiperbolom

neizrecivosti jedne gangaške pjesme iz Lovreća kod Imotskoga: *Da je tinta bunar vode ladne, / Ne bi moje ispisala jade. / Da je papir koliko je polje, / Ispisala ne bi jade svoje*. Autor utvrđuje prisutnost ovoga motiva u našoj starijoj književnosti, ali ga uočava i u našim tradicijskim pjesmama jadranskoga priobalja i njegova gorskoga zaleđa, u Duvnu, ogulinskom i modruškom kraju te kod gradišćanskih Hrvata. Posebno ističe postavke Vatroslava Jagića o njegovu orijentalnom, Tome Maretića o nehrvatskome te njemačkoga i američkoga jezikoslovca Reinharda Köhlera i Irvinga Linna o vedskom podrijetlu. Hiperbola neizrecivosti, prema obrascu nebo – papir, more – tinta, dobro je dokumentirana u staroj indijskoj, židovskoj te islamskoj literaturi (europski su Židovi još iz babilonskoga Talmuda do danas održali tu tradiciju u svojem obrednom pjevanju) odakle je prešla u europsku kulturu. Ovaj tipičan orijentalni motiv, zaključuje Zorić, prepoznaje se kao krhotina starije književne tvorbe, nastale u pismenoj (višoj ili, bolje reći, učenoj) kulturi, odakle je preuzimana u tradicijsku, bespismenu kulturu puka (...), u europsku kulturu gdje je proširena katoličkim propovjedničkim priručnicima, osobito onima katoličkoga obnoviteljskog pokreta.

U poglavlju II. 1. "Etnološka ishodišta Katičićeve mitološke trilogije", kojim autor započinje drugu cjelinu knjige, na temelju razmatranja o trima, kasnije još i dvjema Katičićevim kapitalnim filološko-mitološkim knjigama (*Božanski boj, Zeleni lug, Gazdarica na vratima, Vilinska vrata, Stara vjera*), Zorić Katičićevo zbližavanje s etnologijom, počevši od njezine etnografske građe do interpretacija, ocjenjuje kao značajno za novi sadržajni iskorak hrvatske etnologije. Ocjenjuje da je Katičić etnologima, ali i drugima, dao siguran temelj, građu, okvire i ključ razumijevanja za buduća istraživanja. Pokazao je kako prinosi Radoslava Katičića kulturnopovijesnoj etnologiji otvaraju nepregledne nove mogućnosti razumijevanja i tumačenja stare, već poznate građe, a time, rekla bih, i reafirmacije kulturnopovijesne etnologije, nove mogućnosti koje je u Hrvatskoj prvi prihvatio Vitomir Belaj, polučivši i on vrsne rezultate, a kasnije i nekoliko nas kolegica i kolega. II. 2. "Gange od Cetine do Neretve" odzvanjaju živošću, pa i duhovitošću u tekstu objavljenom 2017. godine kao pogovor uz knjigu Ante Kraljevića *Ganga – s izvora glas*. Jedan od paradoksa koje Zorić uočava jest činjenica da se ganga nikada nije proširila izvan zavičajnoga područja – Hercegovine i Imotske krajine, kao što je slučaj s klapskom pjesmom, sevdahom ili slavonskim bećarcem, pa nije došla čak ni do profesionalnoga ansambla Lado. Ako i jest, kako je vidljivo u nekim filmovima, bila je iskrivljeno izvođena uz karikiranje i podrugljivost prema pukoj dernjavi kao tobožnjoj gangi pri prikazivanju društvene zaostalosti. Upravo suprotno, gange kao "kristalni spomenici duha naroda Imotske krajine i Hercegovine", odraz duha naroda, izražavaju njegovo veselje ili tugu, glasne ili skrovite, pa i političke poruke, žal za rodним krajem, molitvu i slično (primjerice: *Gango moja, gangat ću te i ja, pa neka mi ne da milicija, Koliko je Amerika duga, još je veća*

na srcu mi tuga, Sve je moje, od zida do zida, ostavština pokojnoga dida itd.). U tekstu II. 3. "Strišnjavica: Stara hercegovačka seljačka kuća" autor govori o starim kamenim, suhozidnim prizemnicama pokrivenima slamnatim krovom na dvije vode kojima ustanovljuje etimologiju od praslavenske i slavenske imenice *stréha*, u ikavskom *stri(h)a*, naziva za kosi, slamnati krov. Autor nas obavještava i o ubogim uvjetima seljačkoga graditeljstva u Hercegovini, pretežno na temelju izvješća putopisaca ili pak misionara. Ne ostaje na tome, nego nas upoznaje s jednakim načinom života u Hercegovini, s kućama koje su više jazbine nego kuće, u kojima hercegovačka raja još u drugoj polovici XIX. stoljeća živi bez ikakve udobnosti, namještaja ili kakvoga pokućstva. U posljednjem tekstu druge cjeline II. 4. "Grudska molitva: Kralju Žudijski mene slugu tvoga neba i zemlje čestita učini" Zorić na šarmantan, ali ujedno minuciozno analitičan način poput kakvoga detektiva istražuje olovkom pisan zapis iz tridesetih godina prošloga stoljeća, molitvu odnosno zaziv Petra Šimunovića Stipanova iz Gruda u Hercegovini, autorova rodnoga mjesta. Kao i drugdje, ulazi u jezične analize, traži riječi koje su netipične za ikavski idiom zapadnohercegovačkoga područja kako bi otkrio ishodište toga zaziva–molitve. Autor ovim konkretnim primjerom, zapisom koji je sastavljen prema starijim talijanskim pisanim i hercegovačkim usmeno-pisanim molitvenim predlošcima, dokazuje da se pučka književnost ne prenosi samo usmeno, kako se obično smatra, nego da je nastajala i prenosila se također prepisivanjem, štoviše i sami su predlošci poticali na daljnja prepisivanja, te da ovdje nije riječ o usmenoknjiževnoj nego o pismenoknjiževnoj predaji.

Treću cjelinu knjige otvara tekst III. 1. "Baština je temelj identiteta: Glagoljaško pučko crkveno pjevanje u Podstrani i Donjim Poljicima" u kojemu je, uz marljivost i entuzijizam lokalnoga stanovništva, predstavljena multimedijaska monografija i tonski zapis tamošnjega glagoljaškoga pučkoga crkvenog pjevanja. Autor je čitatelje podsjetio i na etnolozima dobro poznat zapis don Frana Ivaniševića o crkvenom glagoljaškom pivanju na 'rvasku zapisanu 'rvaskim pismom ili poljiškom azbukovicom. Slijede dva poglavlja zasnovana na misiološkoj historiografiji: III. 2. "Novi prilozi kulturološkim poglavljima naše misiološke historiografije" te III. 3. "Vinko Paletin između B. Las Casasa i J. G. Sepúlveda". Iz Zorićeva pera otkrivaju nam se ne samo historiografski, nego i dragocjeni etnološki izvori, ponekad i pionirski pothvati i opisi, za koje ustanovljuje da su premalo bili uključeni u nacionalnu i crkvenu sintezu. Autor kontekstualizira motive odlaska misionara na opasan i neizvjestan put pri nerijetko tragičnom sudaranju kultura, europske kršćanske i urođeničke novoga svijeta koju nastoje kristijanizirati, ali i proučavati i opisati (uspoređujući je s primitivnim vremenima europske kulture), sudjelujući na taj način u rađanju nove europske znanosti o narodima i njihovim kulturama – etnologiji. Posljednje poglavlje knjige III. 4. "Zavjetovane djevojke (virdžine) u tradiciji balkanskih gorštaka" znatno je proširen u *Zadarskoj smotri* objavljen

Zorićev prikaz knjige autorice ovih redaka, Jelke Vince Pallua: *Zagonetka virdžine. Etnološka i antropološka studija* (Zagreb, Institut Pilar, listopad 2014.). Vrednujući rasprave i postignuća domaćih i inozemnih istraživača intrigantne pojave balkansko-gorštačkoga zavjetovanja djevojke (virdžine, tobelije, muškobanje itd.) na muški način života, najčešće zbog nedostatka muškoga nasljednika, Zorić iznosi argumentaciju na temelju koje tu etnološku i antropološku studiju ocjenjuje kao monografiju u nizu najbolje hrvatske etnološke literature. Iako je naslov knjige postavljen intrigantno zagonetno, ovom je knjigom u okviru metodološkoga aparata ne samo tzv. *stare* (etnološke), nego i *nove* (kulturnoantropološke) škole zagonetka virdžine, kako navodi autor, objašnjena i odgonetnuta.

Zaključno: Knjiga *Sylva rerum* zaslužuje svaku pažnju, pomno, zauzeto čitanje svakoga tko će ju uzeti u ruke, čitanje koje će polučiti kako užitak, tako i brojne nove spoznaje. U svojem prošlogodišnjem prikazu knjige prof. dr. Ivica Musić u časopisu *Mostariensia* napisao je u zaključnoj ocjeni: "Može se reći da je ova knjiga djelo znanstvenika i stručnjaka, štoviše – erudita, koji o izabranim temama piše argumentirano, suvereno i suvremeno". Priključila bih se ovoj ocjeni te rekla da Zorić na takav način ne piše samo o pučkim tradicijskim izabranim temama, nego da argumentirano, suvereno i *s u v r e m e n o* piše upravo o *n o v i m* mogućnostima "*n e - s u v r e m e n o g a*" kulturnopovijesnoga etnološkog opredjeljenja. Damir Zorić uspio je duboko ući u etnološke i folklorističke analize, pa i u jezikoslovna, filološka, historiografska, religijska i politološka pitanja koja mogu zainteresirati znanstvenike, ali i širu javnost. Valja također naglasiti da je Zorićev izričaj ne samo jezično, nego i stilski besprijekoran te da o nekim temama piše razigrano i duhovito, dakle privlačno, što nimalo ne oduzima znanstvenosti onoj temi kojoj dodatno pristupa i na taj način. Na kraju valja osvijestiti ono što se kroz čitavu knjigu, posvećenu kako zavičajnim, tako i nacionalnim temama, kroz sve znanstvene potrage za "ishodištima pučkih tradicija" provlači kao crvena nit, misao vodilja: "Baština je najčvršći temelj narodnoga identiteta". Zato je lijepo da se promocija knjige zbila upravo u Matici hrvatskoj (26. listopada 2021.). Jer, osim sada Damira Zorića, na baštini kao identitetu, što je pokazano i u knjizi, radili su toliki naraštaji Matice hrvatske.

Jelka Vince Pallua